

Dudar O. Functional Peculiarities of the Stylistic Device "Inner Speech" in a Literary Text (Analysing T. Dreiser's Works).

The article deals with the investigation of the inner speech in the fictional prosaic discourse. The manners of representation and functions of different forms of mental speech activity in T. Dreiser's novel "The Bulwark" are analyzed.

Key words: *fictional prosaic discourse, inner speech, inner monologue, inner dialogue, inner interspersing.*

Олена Змієвська
(Вінниця)

УДК 811

СЕМАНТИКО-КОГНІТИВНА ПРИРОДА АВТОРСЬКОЇ СЕНСОРИКИ В ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ

У статті з'ясовано аналіз поняття ментального простору сенсорики як моделі виявів авторської сенсорики у семантиці художнього тексту. Запропонована авторська типологія властивостей ментальних просторів сенсорики.

Ключові слова: *авторська сенсорика, ментальні простори сенсорики, семантика художнього тексту.*

Проблемні питання когнітивних досліджень текстової семантики, тобто текстового світу, крізь призму авторської сенсорики частково розглядалися в працях учених, які займалися дослідженням тексту. У ракурсі загальної проблематики поки що залишається низка питань, які потребують свого подальшого вивчення. Одним із таких питань є процес об'єктивзації в художньому тексті ментальних процесів сприйняття світу через сенсорні модуси, а також як і за допомогою яких структур вербалізуються перцептивні знання автора. Однією з таких структура виступає ментальний простір сенсорики (МПС) як когнітивна одиниця зберігання та відтворення сенсорної інформації, отже, і перцептивних знань автора, у тексті. У цьому ми вбачаємо **актуальність** нашого дослідження.

Предметом дослідження у статті виступає ментальний простір як текстуально актуалізована когнітивна конструкція зберігання та відтворення перцептивних знань автора у формі сенсорної інформації, яка вербально не репрезентована у тексті та сприймається й інтерпретується читачем на основі його/її перцептивних знань про світ та наявних у тексті сенсорно значущих показників.

Отже, можна говорити про *семантико-когнітивну природу* ментальних просторів сенсорики, оскільки вони вибудовуються у мисленнєвій діяльності автора, набувають означення у семантиці художнього тексту та можуть бути реконструйовані шляхом побудови відповідних когнітивних моделей. Ця теза є **робочою гіпотезою** нашого дослідження. Виходячи із гіпотези дослідження ми поставили такі завдання: виявити найбільш значущих властивостей ментальних просторів сенсорики як проявів перцептуальних знань автора у тексті та запропонувати їхню типологію.

Матеріалом для теоретичних узагальнень та ілюстрації відповідних положень, висвітлених у статті, слугували фрагменти текстів англомовних авторів Дж. К. Оутс, Б.Гленвілла та Дж. Долана (усього 50 зразків) із проаналізованого суцільного текстового матеріалу 1200 сторінок.

Властивості ментальних просторів сенсорики охоплюють суть, квінтесенцію того, як сенсорика "вплітається" автором у світ художнього тексту через актуалізацію концептуальних складових сенсорики. По-друге, вони складають параметри, за якими сенсорика «існує» в багатоаспектному вимірі семантики тексту як однієї з його іманентних властивостей.

Першою, найбільш очевидною властивiстю ментальних просторiв сенсорики визначаемо їхню їх *динамiчнiсть*. Ментальнi простори загалом, i ментальнi простори сенсорики зокрема, не можна, на вiдмiну вiд фреймiв, *задати*; вони *утворюються* у динамiцi розгортання дискурсу, тому носять динамiчний характер. Ця властивiсть МПС забезпечує необхідну в умовах постiйної мiнливостi текстового свiту гнучкiсть художньої комунiкацiї [5, с. -66].

Окрiм того, що кожний МПС є семантично навантаженим, тобто в його межах актуалiзується сенсорне значення певного текстового елемента чи фрагмента, ментальним просторам сенсорики притаманна *комунiкативна зарядженiсть*. Кожний МПС, займаючи вiдведене йому автором мiсце у текстовiй тканинi, водночас передбачає та тематично спрямовує хiд розгортання художньої комунiкацiї – вiд сингулярного вияву сенсорики до актуалiзацiї сенсорної перспективи семантики тексту загалом. У художнiй комунiкацiї ментальнi простори не є дискретними когнiтивними одиницями. МПС актуалiзуються при поєднаннi рiзних ракурсiв (facets) тексту: емотивного, психологiчного, модального тощо. Актуалiзацiя певного МПС викликає у свiдомостi читача низку асоцiацiй, що базуються на його перцептивному досвiдi, також уявлень, здогадок щодо можливого розгортання текстового свiту з урахуванням його/її сенсорної перспективи. Тому є всi пiдстави вважати, що кожний МПС, актуалiзований у текстовому фрагментi, мiстить у сконденсованому виглядi цiлий комунiкативний свiт, виявляючи свою «комунiкативну зарядженiсть».

Для прикладу звернемося до оповiдання Дж. К. Оутс “Where Are You Going, Where Have You Been?”, для назви якого авторка запозичила слова вiдомої пiснi Боба Дiлена, а пiсля назви вказала, що оповiдання присвячене власне музиканту. Текст може одночасно «вмiщувати» кiлька експлiкованих чи певним чином «прихованих» властивостей. По-перше, це адресованiсть – дiалог автора та читача – сигналами вияву якої є безпосереднє згадування iменi Боба Дiлена. Через опис деталей побуту читач здогадується, що в оповiданнi йдеться про Америку 60-тих рокiв минулого столiття (*the driver’s glasses were metallic and mirrored everything in miniature; an open jalopy car* – речi, якi були модними саме в той час). По-друге, це сенсорика, яку авторка “вплiтає” в текст через опис однiєї з “найвпливовiших” складових слухового модусу сенсорики – музики. Не варто говорити про те, який вплив має музика на стан нашої душi, про її суцiльне оточення нас у життi (*music <...> was something to depend upon*).

Ментальнi простори сенсорики з актуалiзованою складовою “music” слугують своєрiдним фоном, на тлi якого проходить життя п’ятнадцятирiчної дiвчини Конi, героїни оповiдання. *They sat at the counter <...> their thin shoulders rigid with excitement, and listened to the music that made everything so good: the music was always in the background, like music at a church service; it was something to depend upon*. Опис авторкою розвитку стосункiв дiвчини з чоловiками також супроводжується введенням музики у текстовий свiт: *But all the boys fell back and dissolved into a single face that was not even a face but an idea, a feeling, mixed up with the urgent insistent pounding of music <...>*

Емоцiйний стан дiвчини, її особистi переживання, нетерпiння тишi змальовуються Дж. К. Оутс через її (Конi) сприйняття музики: *She went inside the house and turned on the radio to down out the quiet. She sat on the edge of her bed, barefoot, and listened for an hour and a half to a program called XYZ Sunday Jamboree, record after record of hard, fast, shrieking songs she sang along with, interspersed by exclamations from “Bobby King”: “An’ look here, you girls at Napoleon’s – Son Charley want you to pay close attention to this song coming up!”*

And Connie paid close attention herself, bathed in a glow of slow-pulsed joy that seemed to rise mysteriously out of the music itself and lay languidly about the airless room, breathed in and breathed out with each gentle rise and fall of her chest. (WAY, 2162)

Емотивнiсть як iманентна властивiсть будь-якого художнього тексту [4, с. 41-43] представлена у цьому тексті через видiлення емотивної ситуацiї, пов’язаної з вiддзеркаленням ситуацiї об’єктивної дiйсностi (людина – музика) i формує загалом позитивне емоцiйне ставлення читача до цiєї ситуацiї [2, с. 10].

Якщо комунікативна зарядженість МПС передбачає їх одночасну актуалізацію в поєднанні з іншими властивостями художнього тексту в межах текстового світу, то під *симультанністю* (від лат. *simul* – в один і той же час) ментальних просторів сенсорики ми розуміємо *одночасність актуалізації ментальних просторів різних видів сенсорики при створенні автором художнього тексту як естетичного цілого*. Симультанність ментальних просторів сенсорики базується перш за все на явищі симультанності сенсорики як психологічної категорії. Для людини одночасне сприйняття навколишнього світу через кілька модусів сенсорики є природним та настільки звичайним, що здебільшого залишається непомітним. Прикладом можуть слугувати такі банальні ситуації, як читання під музику, аудіовізуальне сприйняття співрозмовника або ж загальновідомий феномен Юлія Цезаря.

У сфері художньої комунікації явище симультанності було ґрунтовно досліджено у працях Ю.Й. Левіна [3, с. 607-630]. Так, у художніх текстах симультанність “а рiоріо можлива <...> за рахунок його семантичної організації” [op.cit: 625-626]. Прикладом цього є уривок з оповідання Б.Гленвілла “La Brutta Verita”. Саме симультанна актуалізація ментальних просторів сенсорики (МП₁ – ментальний простір зору; МП₂ – ментальний простір дотику) сприяє майстерному зображенню автором процесу сприйняття скульптором мармуру, а саме його підсвідоме задоволення тими відчуттями, які він отримав, дивлячись на мармур (*dead white, looked at it closely, saw the whorls, the veins*), торкаючись його (*put my hand on it, cold and solid*), відчуваючи його (*feel it*): *The marble was beautiful; this big, rectangular block, **dead white** until you **looked at it closely** and you **saw the whorls, the veins**. I put my hand on it and **felt it, virgin marble, cold and solid**. “**Feel it,**” I said to Vera, and she did. I **looked at her**; she could be a statue herself, so big and yet so elegant, every movement she makes so calm, so regal. She **laid her cheek against the marble** and she said, “so lovely and cold”, and **looked up from the stone, smiling at me, sharing it with me** and suddenly <...>*

Одночасно те ж саме відчуває і коханка скульптора (*laid her cheek against the marble, lovely and cold, looked up from the stone*), розуміючи його задоволення (*sharing it with me*).

Дотримуючись тези Ю.Й. Левіна про можливість локальної (або короткої) та глобальної (або довгої) симультанності [ibid.], ми розглядаємо локальну симультанність ментальних просторів різних видів сенсорики як таку, що розповсюджується на невеликий сегмент тексту. Глобальна симультанність МПС характерна всьому текстовому світі.

Розглянемо різницю між цими двома видами симультанності МПС на прикладах. Так, в оповіданні Л. Торсен “After The Fall”, в одному з епізодів якого чоловік (головний герой) знайомиться з молодою жінкою, спостерігається симультанна актуалізація трьох ментальних просторів сенсорики – МПС слуху (МП₁), МПС нюху (МП₂) та МПС зору (МП₃) – у межах короткого текстового сегмента: *There was **a scraping of chairs and the hard click of Helen’s heels on the patio tile** (МП₁). **Herb cleared his throat. A smell like sweet petunias or damp violets swirled around the lawn chair** (МП₂). **The was the padding of soft shoes on the tile** (МП₁) and then **a lock of dark drooped over the sky in front of him** (МП₃). <...> **he could just see the half moon of the round face** (МП₃).*

Отже, знайомство чоловіка з незнайомою йому жінкою відбувається через його одночасне сприйняття її парфумів (*a smell like sweet petunias or damp violets swirled around the lawn chair*), легкої ходи (*the padding of soft shoes on the tile*) та часткове бачення її зовнішності (*a lock of dark drooped over the sky in front of him; see the half moon of the round face*). Така симультанність МПС різного виду є проявом її локального типу.

Глобальну симультанну актуалізацію МПС слуху (МП₁), а саме його складової – музики, та тактильного МПС (МП₂) можна спостерігати в оповіданні Дж. Долана “Mood Music”. Зображена в оповіданні ситуація нетривіальна: молодий чоловік – приватний вчитель музики містер Літс – під час уроків спокусив свою неповнолітню ученицю Люсі. В розвитку їхніх подальших сексуальних стосунків велику роль відігравала музика. Прояви почуттів містера Літса при виконанні Люсі уривків впливали на їх якість. Скрупульозність автора в описах сенсорних деталей (*sensory details*) [6, с. 2172], акцентування дрібниць дозволяють

“вiдчути” подiї так, як їх вiдчувають персонажi. Аналогiчне завдання виконують i симульованi актуалiзованi МПС:

<...> **Lucy was on to a new song** (МП₁), and she was having some trouble with it. Mr. Leets sat beside her on the piano bench, **putting his hands on top of hers** (МП₂), as if showing her the notes. But even when **his hands were not on top of hers** (МП₂), his hands kept moving – in the air, **on his knees, on the top of the piano, on his face and through his hair, and then on Lucy’s back** (МП₂).

Lucy was sitting up very straight, as if Mr. Leets had corrected her posture. **His hands were still moving, though – they didn’t stop – and sometimes he would touch her back again** (МП₂), even though her posture looked perfect.

<...> Mr. Leets got up from the piano bench and started pacing the room. <...> **Lucy was playing faster** (МП₁).

<...> Mr. Leets was standing behind Lucy. **He was touching her back again** (МП₂). **She kept herself playing the music** (МП₂). <...> She wasn’t making any mistakes now, but **the song still didn’t sound right** (МП₂). **The notes were too fast as if the music had become something that was going somewhere and Lucy was trying to go there with it** (МП₂).

Mr. Leets moved his hands down Lucy’s back. (МП₁). <...> **he leaned down and kissed the back of her neck.** (МП₁).

<...> she stopped – **just stopped playing the music** (МП₂) – and turned her face to one side and breathed deep. (ММ, р.234-236)

Основнi смисловi акценти оповiдання створюються актуалiзованими ментальними просторами сенсорики – тактильним та слуховим, якi утворюють сенсорнi поля “music” та “touch”. Одночасне введення автором у текстову тканину цих сенсорних модусiв сприяє висвітленню сенсорної перспективи семантики цього оповiдання.

Вияв ще однiєї властивостi МПС, *пластичностi*, пов’язаний iз їхньою здатнiстю включатися в рiзнi сiтки асоцiацiй на сенсорнiй основi. Конфiгурацiї ментальних просторiв сенсорики вибудовуються на пересiканнi так званих “асоцiативних каналiв” [1, с.136], оскiльки асоцiацiя лежить в основi виникнення у текстовому свiтi звукового, зорового, смакового, тактильного художнiх образiв та образiв-запахiв. Множиннiсть актуалiзованих МПС зумовлює кiлькiсть точок зiткнення ментальних просторiв сенсорики в межах текстового свiту, якi, у свою чергу, утворюють певний вид семантичного шва конфiгурацiй ментальних просторiв сенсорики в художньому тексті.

Перспективою дослiдження вбачаємо у виявленнi й типологiї рiзномiсних мовних експлiкаторiв проявiв ментальних просторiв сенсорики, що в сукупностi їхнiх квалiфiкативно-квантитативних ознак можуть об’єктивувати параметри авторського мовлення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гаспаров Б.М. Язык, память, образ. Лингвистика языкового существования / Б.М. Гаспаров – М. : Новое литературное обозрение, 1996. – 352 с.
2. Гладь С.В. Эмотивность художественного текста: семантико-когнитивный аспект (на материале современной англоязычной прозы): дис.... канд. филол. наук: 10.02.04 / Гладь Светлана Викторовна – К., 2000. – 223 с.
3. Левин Ю.И. Избранные труды. Поэтика. Семиотика / Ю.И. Левин – М. : Языки русской культуры, 1998. – 824 с.
4. Шаховский В.И. Текст и его когнитивно-эмотивные метаморфозы (межкультурные понимание и лингвоэкология) / В.И. Шаховский, Ю.А., Сорокин, И.В. Томашева – Волгоград : Перемена, 1998. – 148 с.
5. Ryan M.-L. Possible Worlds, Artificial Intelligence, and Narrative Theory / M.-L Ryan – Bloomington; Indianapolis: Indiana Univ. Press, 1991. – 291 p.
6. Searles G.J. John Updike // The Heath Anthology of American Literature. Vol. 2 / Ed. by P. Lauter. – Lexington (Mass.): P.C. Heath and Company, 1994. – P. 2171-2172.

Змеевская Е. Семантико-когнитивная природа авторской сенсорики в художественном тексте.

В статье рассматривается понятие ментального пространства сенсорики как модель проявления авторской сенсорики в семантике художественного текста. Предлагается типология свойств ментальных пространств сенсорики.

Ключевые слова: авторская сенсорика, ментальные пространства сенсорики, семантика художественного текста.

Zmiyevs'ka O. Semantic and Cognitive Nature of the Author's Sensory System in Literary Text.

The article focuses on the issue of mental spaces as a model of the author's sensory system embodied in literary narrative and texture. The author gives a typology of the main semantic and cognitive peculiarities of sensory mental spaces.

Key words: author's sensory system, sensory mental spaces, narrative, texture.

Лариса Кардаш

(Переяслав-Хмельницький)

УДК 811.161.2'367.625

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕНОСНОГО ВЖИВАННЯ ДІЄСЛІВ У ПОЕТИЧНИХ ТЕКСТАХ (на матеріалі творів В. Симоненка й Л. Костенко)

У статті розглянуто поняття переносного значення й переносного вживання слів; диференційовано типи переносних значень дієслів; проаналізовано особливості переносного вживання дієслів у поезіях В. Симоненка та Л. Костенко.

Ключові слова: переносне значення, переносне вживання слів, полісемантичне ядро слова, термінологічні, оцінні й пластичні переносні значення.

Постановка проблеми. Проблема розмежування переносного значення і переносного вживання слів привертала й привертає увагу вітчизняних та зарубіжних лінгвістів. На всіх етапах розвитку мовознавчої науки ця проблема вирішувалася по-різному. Спочатку виник інтерес до художніх прийомів, що надають мові поетичного характеру, а з розвитком порівняльно-історичного мовознавства розробка цього питання набула нового звучання та потребує нових лінгвістичних пошуків.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Вивчення переносного значення слова – одна з актуальних проблем мовознавства. Лінгвістичні дослідження другої половини ХХ і початку ХХІ століття (праці Ф. Бацевича, В. Ващенко, В. Виноградова, І. Вихованця, Н. Гуйванюк, А. Загнітка, Г. Золотової, О. Кубрякової, В. Русанівського, Д. Шмельова, Л. Щерби та ін.) скеровані на семасіологічний підхід до вивчення переносного значення слова. Останнім часом дослідники виходять за певні межі логічного і психологічного його розуміння і плідно працюють над формуванням лінгвістичної теорії цього явища.

Мета статті полягає в комплексному аналізі природи переносного вживання дієслів у поетичних творах В. Симоненка та Л. Костенко.

Виклад основного матеріалу. Одна з характерних особливостей слова як мовного знака полягає в тому, що одне й те ж матеріальне вираження може пов'язуватися різними значеннями, тобто «історія слова включає в себе значно більше значень, ніж ті, що воно їх має в кожний конкретний момент [11, с. 67]». Доки слово функціонує в мовленні, воно може ставати носієм несподіваних значень. Значення в мові не може існувати ізольовано, воно реалізується в мовному оточенні (причому слово реалізує лише один з кількох можливих лексико-семантичних варіантів чи відтінків значення, і це залежить від значень інших, пов'язаних із ним змістом, слів). Тому вивчення смислової структури слів здійснюється на основі вивчення їх лексико-граматичних зв'язків у контексті. Як зауважив В.М. Петрухін, «контекст визначає семантичну душу слова [10, с. 105]».